

Värdegrund. Floskler eller ledstjärna för vården?

De flesta verksamheter har en värdegrund. Sällan har de varit så angelägna som nu när vården bedrivs av många olika vårdgivare. Frågan är: blir värdegrunder annat än fina ord i dokument som snart glöms bort?

ETIK OCH MORAL. Det har gått tio år sedan Stockholms läns landsting skapade *Värdegrund för hälso- och sjukvården*. 68 sidor av fina ord om hur landstinget vill att vårdens personal ska bemöta patienter och närstående. Det handlar om etik, moral och värderingar och bygger bland annat på den värdegrund som formuleras i hälso- och sjukvårdslagens portalparagraf:

Målet för hälso- och sjukvården är en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen. Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Den som har det största behovet av hälso- och sjukvård ska ges företräde till vården.

Värdegrunden för Stockholm godkändes av ett enigt

landstingsfullmäktige och i inledningen slår politikerna fast att landstinget ska skapa förutsättningar för personalen inom vården att arbeta utifrån den.

Har landstinget gjort det? Birgitta Sevefjord (V), oppositionslandstingsråd och en av dem som skrivit under dokumentet, tycker att det är svårt att svara på frågan. Svårt därför att värdegrunden delvis föll i glömska.

Samma år som dokumentet skrevs under blev det maktskifte i Stockholms läns landsting, och för den rödgröna majoriteten som tog över kom allt att handla om ekonomi och att få plus och minus att gå ihop. Värdegrunden, som hade varit en hjärtefråga för Kristdemokraterna, nedprioriterades.

– Fast i rättvisans namn ska sägas att det fokus som nu finns på patientsäkerhet är ett resultat av att de drev frågan så starkt, säger Birgitta Sevefjord.

Värdegrund för hälso- och sjukvården i Stockholms läns

landsting blev inte mycket mer än ett dokument med fina ord att ställa i hyllan. Birgitta Sevefjord tycker det är synd att dokumentet inte fick större tyngd. För aldrig har väl behovet av en gemensam värdegrund varit så stort som i dag – när vården drivs både offentligt och av olika privata entreprenörer.

Socialtjänstlagen förstärktes för ett år sedan med en värdegrund för äldreomsorgen. Frågan är vad den kommer att innebära? Enligt den numera lagstadgade värdegrunden ska arbetet inriktas på att äldre får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande. Sedan dess har debatten mest handlat om underbemanning, kompetensbrist, vanvård och privata vinstintressen.

På en av förra årets hearingar om kvaliteten i äldreomsorgen sa en tjänsteman från arbetsgivarorganisationen Sveriges kommuner och landsting, SKL, att det inte finns något direkt samband mellan resurser och god vårdkvalitet. Hon sa också att resurserna till äldreomsorgen inte har minskat. Må så vara, men glömde hon bara bort att

antalet multisjuka äldre med stort vårdbehov har ökat? Och att allt färre äldre därmed får del av den offentliga äldreomsorgen.

Resurserna är begränsade. Frågan om hur vi i framtiden ska finansiera vår generella välfärd engagerar oroliga debattörer. På en annan hearing berättade en geriatiker att antalet personer som är 80 år och äldre i dag är omkring 490 000. När vi är framme vid 2050 beräknas de vara nästan dubbelt så många. Hur länge ska SKL nöja sig med att konstatera att resurserna inte har minskat?

Arbetsgivarorganisationen viftar bort frågan om resursbrist med att det är en för enkel förklaring till bristerna i äldreomsorgen. Samtidigt varnar forskare och representanter för myndigheter, pensionärsföreningar, anhörigföreningar och fackförbund för vad underbemanning och kunskapsbrist kan leda till.

Om bemanningen är otillräcklig saknas tid för god vård. Det är tiden som betyder skillnaden mellan om Nils, 85, ska få stöd och hjälp att i lugn

”Vårdens personal måste känna igen sig i värdegrunden”

och ro klä på sig om morgnarna, eller om personal snabbt ska dra på honom kläderna.

Om kompetensen är otillräcklig kan det sluta som för 83-åriga Margareta. Hon avled efter några månader på ett äldreboende och i sin anmälan till Socialstyrelsen skriver hennes barn att mamman dog på grund av felmedicinering. Den kunde fortgå därför att boendet saknade sjukvårdspersonal med specialistkunskaper – och ansvar.

Som begrepp har värdegrund inte fallit i glömska. Organisationer, landsting, kommuner, företag – alla verksamheter med självaktning formulerar ett slags värdegrund. En av skribenterna i Vårdighetsutredningen varnar till och med för att begreppet riskerar att bli urvattnat.

På Kvalitetsmässan i Göteborg diskuterade en läkare och två teologer värdegrunden för Karolinska universitetssjukhuset, där ordet medmänsklighet är ett honnörsord. ”Ett ord som bara är skrutt om det inte praktiseras”, konstaterade läkaren Astrid Seeberger. Tid till möten är en förutsättning för en medmänsklig vård. Den tiden begränsas allt mer, sa hon.

Hur blir värdegrundstexter annat än fina ord?

Vårdens personal måste känna igen sig i värdegrunden. Utan igenkänning blir det bara floskler. För att den ska efterlevas behövs också ständiga utvärderingar, diskussioner och reflexioner. Att vända ut och in

på sina värderingar, och att bearbeta svåra vardagssituationer, är ett sätt att utveckla sitt etiska medvetande. Och därmed hålla liv i värdegrunden. *

TEXT MARIA EJD
ILLUSTRATION HELENA HALVARSSON

Utmaning. För att få värdegrunden att bli mer än fina ord krävs ständiga reflexioner.

Läs mer:

→ Vårdförbundets stadga med yrkesetiska koder: www.vardforbundet.se/Om-Vardforbundet/Stadgar

→ Svensk sjuksköterskeförening: Värdegrund för omvårdnad och den internationella sjuksköterskeorganisationen, ICN:s etiska

kod för sjuksköterskor. www.swenurse.se

→ Yrkesetiska koder för barnmorskor: www.barnmorskeforbundet.se, röntgensjuksköterskor: www.swedrad.se, och biomedicinska analytiker: www.vardforbundet.se

Ständig reflexion
bästa verktyget.

Reflexion. Bästa verktyget i värdegrundsarbetet

Åtstramningar ska inte påverka människosynen. Även om resurserna brister har varje patient rätt till ett respektfullt bemötande, anser värdegrundsexperten i Norrbotten.

LIKA VILLKOR Birgitta Andersson, med titeln värdegrundsexpert i Norrbottens läns landsting, säger att världen är full av fina deklARATIONER om mänskliga rättigheter och vård på lika villkor – som inte har något värde om de inte är integrerade hos var och en.

När Norrbottens läns landsting har letat förbättringsområden visar medarbetarnas svar på enkätfrågor att utvecklingspotentialen ligger hos varje individ. Ramar och regler räcker inte. Det finns heller inte något enkelt recept på hur man

HELENA HALVARSSON

– Det tar ett tag innan deltagarna i en handledningsgrupp är så trygga med varandra att de kan visa vilka de verkligen är. Inför främmande människor vill vi gärna framstå som professionella och lyckade, och vågar inte ta upp situationer som vi inte är stolta över, säger hon.

Ändå är det just de berättelserna som lär oss något. Då bränner handledningen till och blir riktigt angelägen. Birgitta Andersson är utbildad handledare i omvårdnad och har lett flera handledningsgrupper på Sunderby sjukhus. När personalen väljer ämnen handlar det om sådant som känslor av otillräcklighet, rädsla för att göra felaktiga bedömningar, känslor av att inte bli förstådd och brist på stöd. *

MARIA EJD
maria.ejd@vardforbundet.se

Lästips:

- Ezra E. *Det goda mötet*. Norstedts 2010.
- Hult S. *Salutogent ledarskap – för hälsosam framgång*. Fortbildnings AB 2010.
- Tveiten S. *Yrkesmässig handledning är mer än ord*. Studentlitteratur 2007.

Webb. Vårdförbundets material om reflexion:
www.vardforbundet.se
Sök: reflekterande samtal

till exempel händelseanalyser och avvikelserapportering. Utvärderingarna ger svar på vad som har gjorts fel, och på hur det kan göras bättre nästa gång. För att hålla värdegrunden levande måste också enhetscheferna vara engagerade och skapa mötesplatser för att utveckla det etiska medvetandet hos medarbetarna.

– Det är chefers och ledares ansvar att se till att värdegrundsarbetet inte blir en dagstända. En medveten ledning är grunden för att medarbetarna ska se arbetet som begripligt, hanterbart och meningsfullt. I mötet med sina chefer ska medarbetarna få det de ska ge till patienterna, säger Birgitta Andersson.

Landstinget har en "verktygslåda" som stöd i det lokala värdegrundsarbetet. I den ingår

målen i värdegrunden? Birgitta Andersson anser inte det. För även om åtstramningar påverkar arbetsvillkor, arbetsmiljö och arbetsglädje, så påverkar de inte människosynen. Även om resurserna är begränsade har varje patient rätt till ett respektfullt bemötande.

– Att regrediera i en pressad situation är mänskligt, men organisationer måste ha strategier för att lösa sådana konflikter. Reflexion är ett sätt. Ju mer man reflekterar desto modigare blir man.

Reflexion och handledning ingår också i verktygslådan. Att i handledning analysera vad som har hänt, hur patienten agerade, hur man själv agerade, vad man kände och vad som kunde ha gjorts annorlunda, ser Birgitta Andersson som ren kompetensutveckling.

Vi-känsla. Diskussioner om omtanke och respekt ökade sammanhållningen

Värdegrundsarbete kan också innebära att en arbetsgrupp diskuterar hur de vill vara mot varandra. Medarbetarna på medicinska specialistkliniken har satt umgängesregler på pränt.

UPP TILL YTAN Bättre patientbemötande var ett av målen när klinikledningen ville att medicinska specialistkliniken nästan 400 medarbetare skulle genomföra ett värdegrundsarbete. Diskussioner om hur de ville vara mot varandra fick upp viktiga frågor till ytan – även på enheter där det inte fanns problem.

Det är ett par år sedan som vårdenhetschefen Anna Nilsson, vid den medicinska specialistenheten på lasarettet i Motala, fick uppdraget att genomföra värdegrundsarbetet bland sina 32 medarbetare.

Var och en fick skriva ner

vad de tyckte var viktigast, både för patientarbetet och för sammanhållningen i arbetsgruppen. Sammanställningen handlade mycket om respekt, omtanke, hjälpsamhet, ärlighet och rak kommunikation.

– Vi pratade om hur vi var mot varandra och diskuterade olika ords innebörd. Vad sådant som: allas lika värde, engagerat medarbetarskap, stödjande ledarskap och vård på rätt nivå egentligen betydde. Reflexionen gjorde orden mer konkreta, säger Anna Nilsson.

Diskussionerna, som att alla ska ha lika lång rast och att

Anna Nilsson

sammanhållningen i gruppen borde bli bättre, blottade sådant som man hade retat sig på. Arbetet med att ta fram en värdegrund blev starten på något nytt.

– Vi är inga övermänniskor, men har blivit bättre på att fråga varandra hur det är – och på att ge ärliga svar. Vi har också blivit bättre på att acceptera varandras olikheter och kompetenser. Vi-känslan har blivit starkare, säger Anna Nilsson.

Den verkliga utmaningen är

att få värdegrunden att bli mer än fina ord. Arbetsplatsträffarna avslutas med att alla tar upp sådant som är viktigt för dem. Som en påminnelse om hur de vill vara mot varandra finns två tavlor med värdegrundstexten i personalrummet. Att hålla värdegrunden levande kräver ständig utvärdering. *

MARIA EJD

Lästips:

- Norberg A med flera. *God omvårdnad: grundvärderingar*. Sanoma utbildning 1994.

Kurs om värdegrund ger högskolepoäng

På uppdrag av regeringen har Socialstyrelsen tagit fram en värdegrundsutbildning inom äldreomsorgen. Flera lärosäten ger den med början vårterminen 2012.

HÖJD KOMPETENS Utbildningen *Att leda och arbeta efter den nationella värdegrunden inom äldreomsorgen* omfattar 7,5 högskolepoäng som läses på kvartsfart under cirka 20 veckor. Utgångspunkten är de nya bestämmelserna i socialtjänstlagen om att omsorgen om äldre ska inriktas på att de gamla får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande.

– Syftet är att höja personalens kompetens och att värdegrundsfrågorna ska diskuteras utifrån de ställningstaganden som numera ingår i lagen, säger

Susanna Wahlberg, utredare på Socialstyrelsen.

Utbildningen har tagits fram av Socialstyrelsen på uppdrag av regeringen. Den ges i sex regioner och arrangeras av fem lärosäten: Uppsala universitet, Örebro universitet, Högskolan i Dalarna, Göteborgs universitet och Högskolan i Borås. Tid för anmälan till kommande utbildningar publiceras på deras webbplatser.

Målgruppen är framför allt enhetschefer, biståndshandläggare, medicinskt ansvariga

sjuksköterskor och medicinskt ansvariga för rehabilitering.

– Egentligen omfattar värdegrundsparagrafen i socialtjänstlagen endast socialtjänstinsatserna, men vi anser att sjuksköterskorna och arbetsterapeuterna har en nyckelfunktion inom äldreomsorgen. Eftersom de finns i teamen kring de äldre så berörs de också av den nationella värdegrunden, säger Susanna Wahlberg.

Socialstyrelsen har även lämnat förslag på en ledarskapsutbildning för enhetschefer inom äldreomsorgen. Utbild-

ningen är tänkt att bland annat förmedla kunskap om innebörden av att utgå från de äldres behov och metoder för handledning, reflexion och coaching. Det finns emellertid ännu inga beslut om att genomföra den utbildningen. *

CARINA ROXSTRÖM

Läs mer på: www.socialstyrelsen.se/nationellvardegrund

Glappet. Svårt att hålla liv i den vårdande medvetenheten

Det finns ett glapp mellan vad sjuksköterskor vill med sitt vårdande och vad som är möjligt på många arbetsplatser. Med patientnära arbete i team är det lättare att leva upp till sina ideal.

HINDER Albertine Ranheim, sjuksköterska och lektor vid Mälardalens högskola, djupintervjuade i sitt avhandlingsarbete sjuksköterskor inom kommunal äldreomsorg om hur de ser på vårdande och etik. De berättade om hur rådande vårdkulturer hindrar dem från att utöva sin profession med all den kunskap

”Vi somnar så lätt in i rutiner”

de har om etik och värdegrund.

I äldreården fungerar sjuksköterskor allt mer som medicinska

konsulter. I stället för att vara ute hos patienterna ägnar de sig åt administration och kvalitetsarbete. Det medicinska tar över, medan vårdandet försvinner, säger Albertine Ranheim.

– Det skapar en enorm frustration hos sjuksköterskorna eftersom

Albertine Ranheim.

de inte kan arbeta med helheten. För den enskilda sjuksköterskan har det ofta ett högt pris att bli hindrad från att följa sin intention. Forskning visar att

det kan leda till utbrändhet och moralisk stress.

Att sjuksköterskor arbetar mer administrativt än vårdande bidrar också till att skapa en

ISTOCKPHOTO

Moralisk stress. Att inte få möjlighet att vårda enligt sin kunskap om etik och värdegrund skapar en enorm frustration.

vårdkultur där man söker enkla lösningar på oerhört komplexa problem. Då ger man hellre värktabletter än ordnar med nya skor när patienten har ont i fötterna.

Många sjuksköterskor drivs i början av sin yrkesbana av starka upplevelser av hur de själva, som patienter, blivit antingen sedda eller kränkta. Det är viktigt för dem, färgar deras ideal som vårdare och gör att de lätt anknyter till etik och värdegrunder. I mötet med arbetslivets verklighet känner sig många tvingade att anpassa sig till rådande kultur.

Vad kan förändra situationen? Ett sätt är att lägga undan en del av kvalitetssäkringsarbetet för att umgås med patienter och skapa ett patientnära team-

arbete med undersköterskor och vårdbiträden.

– Det är oftast ingenting som organisationen ordnar med, utan något som måste ske på sjuksköterskans eget initiativ. Den som gör det måste vara modig och övertygad om vikten av att se hela människan i hennes sammanhang. Det gäller att återknyta till sina ursprungliga drivkrafter, säger Albertine Ranheim.

Om sjuksköterskorna

hade mandat att göra sitt uppdrag fullt ut, med de kunskaper de har om etik och värdegrund, skulle äldreården se annorlunda ut. Det finns en värdegrundspolicy på många arbetsplatser, problemet är ofta att man inte vet vad den innebär. Att ständigt reflektera över

sitt vårdande är ett måste för att inte värdegrundsteorierna bara ska bli tomma ord.

– Vi somnar så lätt in i rutiner och enkla lösningar. Men vi måste hålla oss vakna, påminna oss om vad som är viktigt och hålla vår vårdande medvetenhet levande, säger Albertine Ranheim. *

CARINA ROXSTRÖM

Lästips:

→ Ranheim A. *Expanding caring – theory and practice intertwined in municipal elderly care.* Linköpings universitet 2011.

5 frågor. Numera inser vi hur mycket värderingar styr våra liv

De flesta verksamheter har formulerat en värdegrund. Men etikern säger att det bara är ett nytt ord för något som har funnits länge – och varnar för att begreppet kan urvattnas.

VÄRDERINGAR Erik Blennberger, etikern, docent och forskningsledare vid Ersta Sköndal högskola, deltog i Vårdighetsutredningen. Han tror inte att det är begränsade resurser och rapporter om vanvård som har gjort att ordet värdegrund används så flitigt. Han tror att det beror på att vi numera inser hur mycket värderingar styr våra liv.

– Vi har blivit mer medvetna om värderingars betydelse för hur vi inhämtar kunskap. Ledande filosofiska strömningar talar om att kunskapsbildning i hög grad handlar om perspektiv och värderingar. Vi tenderar att se och uppmärksamma saker utifrån våra normer. Värdegrund är ett sätt att göra värderingar tydliga.

Vilken är den viktigaste ingrediensen i en värdegrundstext?

– Inom vård och omsorg verkar bemötande vara huvudtemat. Förr talades mycket om mötet med patienten, i dag mer om bemötande. Kanske har man insett att möjligheterna till ett verkligt möte mellan vårdare och patient begränsas av den maktobalans som råder. Relationen mellan vårdare och patient är asymmetrisk, men vårdaren kan ha ett jämlikt bemötande som visar att hon eller han ser patienten som en likvärdig person. Frågan är om ett ”verkligt möte” alltid är så viktigt för patienten? Den som har en sjukdom som är svår att hantera behöver mycket tid

och uppmärksamhet – då kan det vara relevant att tala om ”möten”.

Är värdegrund något nytt?

– Det är snarast ett nytt ord för något som har funnits länge och som tidigare har kallats etiska riktlinjer eller etiska koder. Man kan också säga att alla verksamheter och varje arbetsgrupp har en värdegrund, oavsett om det är medvetet eller inte. Själva diskussionerna om värdegrund kan göra att värderingar blir tydliga, vilket säkert kan leda till att verksamheter förbättras. Men det gäller att värdegrundstexten inte får karaktären av diffusa luftpastejer. Det är viktigt att den innehåller just grundläggande värden. Om man kallar alla positiva saker för värdegrund blir det urvattnat.

Vad förbehålls värdegrundstexter?

– Globala värdegrundstexter, som FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, kvinnokonventionen och barnkonventionen är viktiga som etiska rättesnören för stater och organisationer. Hälso- och sjukvårdslagens portalparagraf om vård på lika villkor är en signal om hur sjukvården ska agera, och om vilka värderingar som ska prägla utbildningen av sjukvårdspersonal.

Hur får man en värdegrundstext att bli mer än fina ord?

– Arbetet med normtexten

BROR KARLSSON

Diffusa luftpastejer. Etikern Erik Blennberger tycker inte att allt som är positivt ska kallas för värdegrund.

har stor betydelse. Användbarheten påverkas av hur det går till när den skapas. För att fungera bra måste den vara relevant. Om medarbetarna är delaktiga i processen och känner igen sig i formuleringarna gissar jag att det räcker långt. Det är också viktigt att använda arbetsplatsträffar till information och diskussion om texten. Reflexionsgrupper är också ett sätt att hålla den levande.

– Sedan måste man komma ihåg att det krävs resurser för att kunna leva upp till en värdegrund. *

MARIA EJD
maria.ejd@vardforbundet.se

Värdegrund i lagar

→ Även i lagar som hälso- och sjukvårdslagen och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade formuleras ett slags värdegrund. I regeringsformen står det: *Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.*

Källa: Blennberger E och Johanson B. *Värdigt liv och välbefinnande – äldreomsorgens värdegrund och brukarinflytande i tolkning och praktik.* Fortbildning AB/Tidningen Äldreomsorg 2010.